

**Тақырыбы: ӘЛЕМ ТІЛ БІЛІМІНІҢ
ЖАҢА БАҒЫТТАРЫ**

Мақсаты: жаңа оқыту технологияларын пайдалана отырып, білім, білік, дағды деңгейін қалыптастыру.

Проблемасы: әлем тіл біліміндегі жаңа бағыттар қандай?

Білім: тіл біліміндегі жаңа бағыттар туралы ақпарат алу

Білік: ассоциограмма және кесте арқылы алған білімін жеткізу, салыстыру

Дағды: INSERT әдісі арқылы дәрісте алған білімдерін қорыта білу

SMART – МАҚСАТ

**Дәрістің соңына дейін студенттердің
тіл білімінің жаңа бағыттары туралы
теориялық білімдері қалыптасады**

АССОЦИОГРАММА

АССОЦИОГРАММА

Дәрістің жоспары

- * **1. Психолінгвистика**
- * **2. Паралінгвистика**
- * **3. Тіл мен этнос (этнолінгвистика)**
- * **4. Когнитивті лингвистика**
- * **5. Тіл мен мәдениет (лингвомәдениеттану)**
- * **6. Тіл мен социум (социолінгвистика)**

Психолингвистика

XX ғасырдың 50-жылдары

Нейролингвистика

• **XIX ғасырдың II жартысында зерттеле бастады**

**Когнитивті
лингвистика**

• **XX ғасырдың 50-жылдарының соңынан бастап зерттеле бастады**

Прагмалингвистика

• **XX ғасырдың 70-жылдарында пайда болған тіл білімінің жаңа саласы**

Этнолингвистика

• **XX ғасырдың 80-жылдарынан бастап зерттелінді**

**Антропоцентристік
лингвистика**

XXI ғасырдың бас кезінен зерттеліне бастады

**Зерттеудің екі түрлі
тәсілі жүзеге
асырылады:**

**Адами қарым-
қатынасқа тіл білімі
арқылы зерттеу
жүргізу тәсілі;**

**Адами қарым-
қатынасқа психолоия
арқылы зерттеу
жүргізу тәсілі.**

Психолингвистиканың мақсаттары төмендегідей:

- 1) Адамның сөйлеу қызметін зерттеу, яғни сөйлеудің тууын және оны түсінуді зерттеу;
- 2) Ана тілі мен шетел тілдерін балалар мен ересектердің үйрену үрдісін зерттеу;
- 3) Ішкі лингвистиканың әдістері арқылы алынған мәліметтердің шыншылдығын анықтау (Верификация лат.*verus* – шындық).

Психолінгвістикада тәжірибенің негізгі үш түрі бар:

- 1) **Зертханалық тәжірибе** – тәжірибе өткізушінің күні бұрын тұжырымдалған гипотезаны тексеруі үшін өткізілетін тәжірибе;
- 2) **Табиғи тәжірибе** – сөйлеу үрдісін информанттарға табиғи жағдайда (жанұя, мектеп, жұмыс орны) өткізу;
- 3) **Ассоциативті тәжірибе** – информантқа әсерлеу мақсатында оның екі және одан да көп тілдердегі белгілі бір сөзге, сөз тіркесіне, сөйлемге реакциясын тексеру.

* Тіл білімінің *психолінгвистикалық* саласы ресми түрде 1953 жылы АҚШ-ның Блумингтон қаласында өткен алғашқы семинарда сөз болып, тіл мен психология пәндерінің арасында өзара түйісетін, тоғысатын құбылыстардың салдарынан адамның жеке сөйлеу әрекеті мен коммуникативтік актіде айқын байқалатын ерекшеліктерді терең зерттеу қажеттілігінен туындады.

Паралингвистика (грек. *para* – қасындағы, маңындағы және лингвистика) хабарланатын ойдың, пікірдің вербалды (сөзбен білдіру) тәсілдерімен қоса сөйлеу үстінде қолданылатын вербалды емес (тілден тысқары) амалдармен берілуін зерттейтін тіл білімінің саласы. Сонымен, паралингвистика – ”тіл – тілдік қатынастың вербалды емес белгілерін” зерттейді. Паралингвистика термині 1940ж. бастап қолданылады (А. Хилл енгізген).

Паралингвистикалық тәсілдердің үш түрі бар

- 1) кинетикалық, яғни, қимыл, поза, бет қимылы;
- 2) фонациялық, яғни дыбыстық (тембр, темп, дауыстау, кідіріс, әуен, диалектілік айтылу ерекшеліктері);
- 3) графикалық (әріптерді жазу – почерк, символдар және т.б.).

Сөйлемдегі сөзге қатысты паралингвистика құралдары үш түрлі қызмет атқарады: *қосымша хабар жеткізеді, сөз орнына қолданылады, сөзбен бірге қолданылады.*

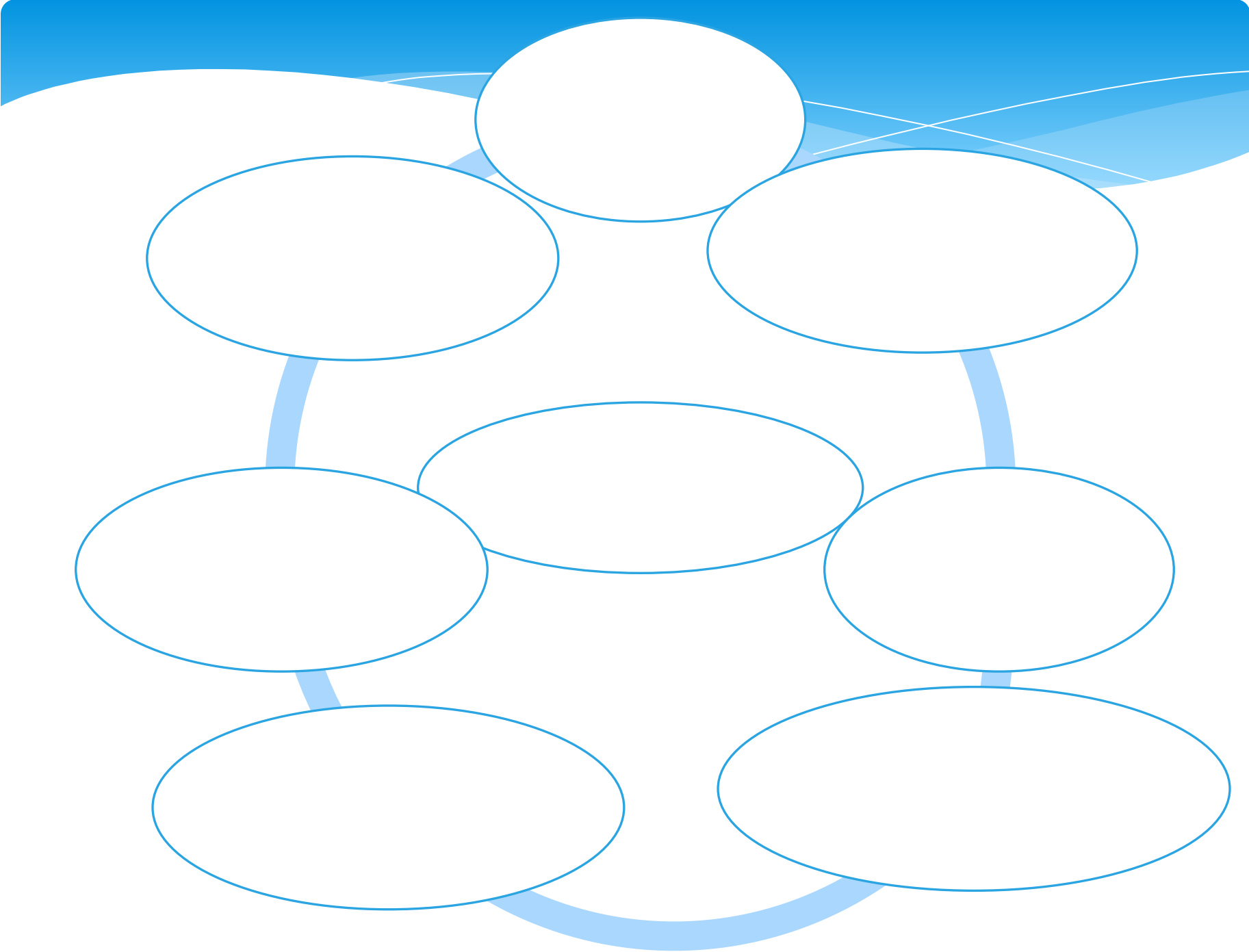
Тіл мен мәдениет

Лингвомәдениеттану - бір тіл мен мәдениет иелерін өзге мәдени-тілдік құбылыстардың ұлттық артықшылығын, оның басқа халықтың рухани және материалдық қызметіндегі орнын терең зерделеуге бағыттап отырады.

Қазақ тіліндегі тіл мен мәдениет сабақтастығы лингвомәдениеттану аспектісінде зерттелмесе де, **Ә.Қайдар, Е. Жанпейісов, Н.Уәли, С.К.Сәтенова** еңбектерінде қарастырылады. Осындай зерттеулердің басында **Ж. Манкееваның** «Қазақ тілінің заттық мәдени лексикасы», **Г. Смағұлованың** «Мағыналас фразеологизмдердің ұлттық мәдени аспектілері», **Р.Авакованың** «Фразеологизмдер ұлттық мәдениеттің айнасы», **А.Исламның** «Ұлттық мәдениет контексіндегі дүниенің тілдік суреті» еңбегі тұратыны анық.

Этнолингвистика – этнос болмысын оның тілі арқылы танып-білу мақсатынан туындаған лингвистиканың (тіл білімінің) жаңа да дербес бір саласы. «Тіл әлемінде» өзіндік табиғатын, даму заңдылықтарын толық жан-жақты зерттеу барысында іштей жіктеліп, дүниеге келген социоллингвистика, психоллингвистика, статоллингвистика, паралингвистика іспеттес этнолингвистика да – «этностаным» мен «тілтаным» ғылымдарының ортақ проблемасы шеңберінде тоғысу нәтижесінде пайда болған жаңа сала.

Орыс ғалымы **О.С. Ахманова** этнолингвистика терминіне мынадай анықтама береді: «Этнолингвистика – тілдің өмір сүруі мен дамуындағы тіл мен халықтың және лингвистикалық факторлар мен этникалық факторлардың өзара қатынасын зерттейтін макролингвистика саласы»

Видео бойынша тапсырма: *“Ер Тәстік” ертегісін көргеннен кейін қазақ халқының ұлттық салт-дәстүрін білдіретін этнолингвистикалық этюдтарды табыңыз, түсіндіріңіз.*

Когнитивизм – бұл адамның сана, зердесін, ойлау қабілетін және ментальді әрекеттері мен оның жай-күйін зерттейтін ғылыми бағыт. Бұл – адам болмысындағы білімі мен танымы туралы, дүниені қабылдау және тануы туралы ҒЫЛЫМ.

* **Когнитивтік лингвистиканың міндеттерін**

Е.С.Кубрякова «тілдік процестерді, тілдік бірліктер мен категорияларды, т.б. олардың жадыда бейнеленуі, қабылдануымен байланысты меңгеру ретінде қарастырады».

* **Когнитивтік лингвистиканың зерттеу нысаны**

ретінде бүкіл концептуалдық жүйені құруда айрықша мәнге ие болатын, әсіресе, концептуалдық кеңістікті ұйымдастырып, оны жіктеудің негізгі бастаушысы болып табылатын концепт болып есептеледі. Яғни, зерттеу нысаны – санада бейнеленген ақпараттар мен білім.

* **Когнитивтік лингвистиканың қызметі**

– тілдегі бейнеленген мазмұнның санада қандай ақпараттар негізінде қалыптасқанын, қандай ғылыми шеңберінде, қандай психикалық қабілет негізінде қабылданғанын анықтау. Яғни, қызметі — дүниенің бейнесін белгілі бір жүйеде репрезентациялау. Бұл дегеніміз – алғашқы түсініктен бастап, дамыған бай концептілік жүйедегі түсінікке дейінгі санадағы білімнің көрінісі.

Г.ГИЗДАТОВ: “Когнитивтік бағыттың басты мәселесі –

- * санадағы білімді жүйелеу. Когнитивтік бағыттың негізгі
- * қызметі– санада әмбебап модель қалыптастыру”.

Э.СҮЛЕЙМЕНОВА: “Тілдің когнитивтік аспектіде көрінуі

- * ондағы мазмұнның жан-жақты танылуы мен дүниені бүтіндей
- * меңгеруден байқалады. Бірақ, тіл жеке тұрып ақиқат дүниені
- * бүтіндей таныта алмайды”.

А.КИБРИК: “Тілдік формалар когнитивтік құрылымдарды

- * таныта алған жағдайда ғана тіл когнитивтік қырынан көрінеді”.

Ж.МАНКЕЕВА: “Тілдегі мазмұнның сақталуы оның куммулятивтік

қызметімен тікелей байланысты. Ол өз кезегінде қабылдау, ойлау, жад сияқты психологиялық ұғымдармен тығыз байланысты болып, тұтас күйіндегі когнитивті парадигма құрайды”.

Тіл және социум

Социолингвистика тіл білімі, әлеуметтік психология және этнографияның тоғысында ерекше пән ретінде туып, тіл білімінде ХХ ғасырдың бірінші жартысында А. Мейе, Е.Д.Поливанов, Л.Я. Якубинский, В.В. Виноградов, Б.А. Ларин, В.М. Жирмунский, Р.О. Шор, М.В. Сергиевский, Н. С. Чемоданов, В. Матезиус, Б. Гавранек, Й. Вахек, Т. Фрингс және солардың Лейпцигте құрған диалектологиялық мектебі, Ф. Боас, Э. Сепир, Б. Ли Уорф және басқа антропологиялық лингвистика өкілдері, «тілдік өмір сүрудің» жапондық мектебі жасаған зерттеу ұстанымдарының қазіргі кезеңде өткерілуін білдіреді.

зерттелуі

1	Психолінгвистика	Ч.Осгуд, Дж.Миллер, Н.Хомский, И.А.Бодуэн де Куртэне, А.Леонтьев, ЛВ. Сахарный, Е.Ф. Тарасов, А.А.Залевская, Б.М.Величковская
2	Нейролінгвистика	А. Шлайгер, Г. Вернике, И. Бодуэн де Куртене, В.А. Богородицкий, Л.В. Щерба, Р.О. Якобсон, Л.Р. Зиндер
3	Этнолінгвистика	Франц Боас , Э.Сепир, Б.Уорф, М.Копыленко, Ә.Қайдар
4	Когнитивті лингвистика	Г.Гиздатов, Л.Выгодский, Э.Сулейменова, А. Кибрик, Ж.Манкеева
5	Прагматикалық лингвистика	Ч.Моррис, Ю.Степанов, Г.Матвеева, С. Москальская, А.Ван Дейк

ОҚУ ҚЫЗМЕТІНЕ РЕФЛЕКСИЯ - INSERT ӘДІСІ

*НЕНІ БІЛЕМІН?

*НЕНІ БІЛДІМ?

*НЕНІ БІЛГІМ КЕЛЕДІ?

Назар салып

тыңдағандарыңызға рахмет